

ULUSLARARASI HUKUKTA KAVRAMLAR ARACILIĞI İLE OLGUDA MANİPÜLASYON

MANIPULATION OF PHENOMENON THROUGH THE NOTIONS IN INTERNATIONAL LAW

Neyire AKPINARLI*

Makale Bilgi

Gönderi: 11/09/2020
Kabul : 07/04/2022

Anahtar Kelimeler

*Başarısız Devlet,
Yaptırım,
Ulusal Azınlık,
Kavram ve Olgu
Uyumsuzluğu,
Uluslararası Hukukta
Güç Olgusunun
Görünümü.*

Article Info

Received: 11/09/2020
Accepted: 07/04/2022

Keywords

*Failed State,
Sanction,
Minority,
Incompatibility
Between Notion and
Phenomena,
The Appearance of
the Phenomenon of
Power in
International Law.*

Özet

İlk siyasi oluşumlardan bugüne insanoğlunun birikimleri üzerine inşa edilmiş mevcut uluslararası hukuk, Avrupa Bölgesel Hukukunun temel yapı taşları ile tanımlanmış ve I ve II. Dünya Savaşları, son olarak da Soğuk Savaş galiplerinin çıkarlarına göre şekillenmiştir. Bu şekillenme; uluslararası hukuk tarihinin yazımından uluslararası örgütlere ve uluslararası antlaşmalara kadar geniş bir alanda olmaktadır. Bu şekillenmenin önemli araçlarından biri de uluslararası hukuk kavramlarıdır. Kavramlar ile olguda manipülasyon yaratılmakta ve bu sayede güçlü devletlerin uluslararası kurum ve kuralları kendi lehlerine araçsallaştırarak uluslararası hukuka aykırı fiillerinin meşrulaştırılması ya da uluslararası hukuka uygun bir fiile dönüştürmesi sağlanmaktadır. Çalışmada başarısız devlet, yaptırım ve azınlık kavramları üzerinden bu uluslararası hukukta kavramların işlevi incelenecektir. Burada her bir kavram bağlamında kavramın başat anlamı ve kavram altında oluşturulan kurguda olgunun nasıl tanımlandığı, olgunun uluslararası hukukta görünümü ve kavram ile oluşturulan algı yanlışlığı ortaya konulacaktır. Araştırma verileri üzerinden temel çıkarımlar yapıldıktan sonra Türkçe uluslararası hukuk literatüründe uluslararası hukuk kavramlarına karşı eleştirel bakışı açısından varlığı sorgulanacaktır.

10.21492/inuhfd.793670

Abstract

Current public international law built on the accumulation of human beings from the first political formations to the present has been shaped according to the framework of the European Public Law and the interests of the winners of the Two World Wars and Cold War. This formation has taken place in a wide area, from the writing of the history of international law to the international organizations and international treaties. In this context, the notions used in international law emerge as one of the important tools of this formation. Through the notions, manipulation is created in the reality of facts, and by this means, powerful states instrumentalize international institutions and rules in their favour, legitimizing their unlawful acts or transforming them into an act by international law. In this study, the function of notions in international law is analysed through the notions of “failed state”, “sanction” and “national minority”. Here, in the context of each notion, the primary meaning of the notion and definition of the phenomenon according to the notion, the appearance of the phenomenon in international law, and the misconception about the phenomenon created with the notions are revealed. Aftermath, based on the data obtained in the study, basic inferences are made about the instrumentalization of the notions in international law, and finally, the existence of a critical point of view towards notions in the Turkish international law literature will be briefly questioned.

I. GİRİŞ

Modern uluslararası hukuk, bugün itibari ile üç temel yapı taşı üzerinde var olmaktadır. Birincisi; kökleri insanlığın ilk siyasi yapılarına kadar gitmesi vesilesiyle kadim bir olgu olan uluslararası hukukun, barış ile savaş sarkacında, farklı coğrafi ve kültürel gerçekliklerde ortaya çıkmış olan birikimidir. İkincisi; Vestfalya Antlaşmaları ile Avrupa siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı çerçevesinde şekillenen Avrupa Kamu Hukukunun kurum ve müesseseleridir. Üçüncü temel yapı taşı ise I. ve II. Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş sonrasında uluslararası hukukun galiplerinin çıkarları çerçevesinde şekillenmesine vesile olan kural ve kurumlarıdır.

Modern uluslararası hukuk; her ne kadar evrensellik ve devletlerin egemen eşitliği ilkesi temelinde kurulmuşsa da evrensellik ilkesi esasen coğrafi uygulama alanı ile sınırlı kalmış, dünyada birçok medeniyetin varlığına karşın Avrupa'nın kültürel, ekonomik ve siyasi gerçekliği uluslararası hukukun belirleyeni olmuştur. Diğer taraftan, eşit egemen devlet ilkesine karşın mevcut uluslararası hukukta devletler iki grupta toplanmaktadır. Birinci grup devletler; uluslararası hukukun fiiliyatta asıl aktörü olma sıfatıyla, kendi siyasi, ekonomik ve diğer çıkarları çerçevesinde, uluslararası hukukun işleyişini belirleyenlerdir. İkinci grup devletler ise her ne kadar uluslararası hukukun aktörleri gibi görünseler de yetkileri, koyulan kurallara riayet etmekle sınırlanmış olanlardır.

Uluslararası hukukun, yukarıda bahsedilen bu işleyiş çetiteli mekanizmalar ile gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki; bugüne kadar Avrupalıların kaleme alma yetkisine sahip olduğu, diğer medeniyetlerin ise “aktaran” görevini üstlendiği uluslararası hukuk tarihi yazımıdır. Uluslararası hukuk tarihinin, çok uzun bir dönem Avrupa ile başlatılması, insanlığın bu tarihe kadarki birikiminin yok sayılması bu durumun hem somut bir görünümü hem de bir sonucudur. Çok önemli mekanizmalardan bir diğeri; uluslararası siyasi, finansal ve ticari faaliyetler yürüten uluslararası örgütlerdir. Bu örgütlerin amaç, yetki ve oluşumundan, organlarının işlevlerine ve devletlerin söz konusu organlardaki görev ve yetkilerini belirleyen kurallara kadar birçok husus yukarıda belirtilen işleyişe göre şekillenmektedir¹. Diğer önemli bir başka mekanizma; uluslararası hukukun kaynaklarıdır ve bunu uluslararası antlaşmaların ortaya çıkış nedenlerinden, antlaşma metinlerine ve antlaşmaların yorumlanmasına kadar birçok aşamada görmek mümkündür².

Uluslararası hukukun böyle şekillenmesinde önemli rol oynayan araçlardan biri de uluslararası hukuk kavramlarıdır. Burada, uluslararası hukukun kavramları ile “Arap Baharı” ve “gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler” gibi uluslararası ilişkilerin kavramlarını birbirinden ayırmak gereklidir. Uluslararası hukukta, olay ve olgulara bakış açısını az ya da çok belirlemesine rağmen bu kavramların doğrudan hukuki sonuçları yoktur. Buna karşın “insani müdahale” ve “önleyici meşru müdafaa” gibi ikinci grup kavramlar uluslararası hukukun kavramlarıdır ve bu vesileyle hukuki sonuçlar doğurmaktadır. Uluslararası hukuk kavramları ile çoğu kez olgu neden-sonuç bağlamından koparılmakta ve güçlü devletlerinin çıkarları çerçevesinde, yeni bir neden-sonuç bağlamı ile tanımlanmakta, bu çerçevede de söz konusu devletlerin hukuka aykırı eylemlerine ya hukuki zemin yaratılmakta ya da hukuka aykırı eylemleri meşrulaştırılmaktadır.

Makalede üç kavram üzerinden bu olgu incelenecektir. İlki; uluslararası ilişkiler menşei, Türkçeye “başarısız devlet” olarak tercüme edilmiş İngilizce “*failed state*” kavramıdır. İkincisi; hukuk menşei, Türkçeye “yaptırım” olarak tercüme edilmiş, İngilizce “*sanction*” kavramıdır. Bu kavram devletlerin çıkarları çerçevesinde bir başka ülkeye yönelik aldıkları ekonomik ve siyasi kararlar bağlamında incelenecektir. Üçüncüsü ise; I. Dünya Savaşı sonrası konjonktürel şartlarında, uluslararası hukuk kavramı olarak ortaya çıkmış ve Türkçeye “ulusal azınlık” olarak tercüme edilmiş İngilizce “*national minority*” kavramıdır. Araştırmaya konu kavramların karşılık geldiği olgular ve söz konusu olgunun uluslararası hukukta iz düşümü çok kapsamlıdır. Makale içeriği; uluslararası hukuk kavramları aracılığı ile algı yanığı ve olguların manipüle edilmesi ile sınırlandırılmıştır.

¹ CHIMNI, Bhupinder: “The World Trade Organization, Democracy and Development: A View From the South”, *Journal of World Trade*, 40(1), 2014, s.5-36; POULANTZAS, Nicos: *Classes in Contemporary Capitalism*, I. Bası, New Left Books, New York 1975, s.70; CONFORTI, Benedetto/ FOCARELLI, Carlo: *The Law and Practice of the United Nations*, 4. Bası, Brill Yayınevi, The Hague 2010, s.250; PAHUJA, Sundhya: “Technologies of Empire: IMF Conditionality and Reinscription of the North/South Divide”, *LJIL*, 13(04), 2000, s.755.

² CHIMNI, Bhupinder: “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”, in: Anghie, Antony/Chimni, Bhupinder/Mickelson, Karin/Okafor, Obiaora (ed.), *The Third World and International Order: Law, Politics and Globalisation, Development in International Law* 45, Martinus Nijhoff Yayınevi, The Hague 2003, s.47-75; BROCKWAY, Fenner: *The Colonial Revolution*, Hart-Davis, London 1973, s.598; SORNARAJAH, Muthucumaraswamy: “Economic-Neo-Liberalism and International Law on Foreign Investment”, in: Anghie, Antony/Chimni, Bhupinder/Mickelson, Karin/ Okafor, Obiaora (ed.), *The Third World and International Order: Law, Politics and Globalisation, Development in International Law* 45, Martinus Nijhoff Yayınevi, The Hague 2003, s.173-195; GARWOOD- GOWERS, Andrew: “Pre-Emptive Self-Defense: A Necessary Development or road to International Anarchy?”, *AYBIL*, 23, 2004, s.61.

Araştırmada; her üç kavramın başat anlamı, kavramın altında olgunun nasıl tanımlandığı, hangi olguyu tanımladığı ve kavram ile oluşturulan algı yanlılığı ve manipülasyon ortaya konulacaktır. Elde edilen veriler üzerinden temel çıkarımlar yapıldıktan sonra da Türkiye'deki akademisyenlerin, uluslararası hukukta kullanılan kavramları ele alışları söz konusu kavramlar üzerinden irdelenecektir.

II. “BAŞARISIZ DEVLET” KAVRAMI ALTINDA ARAÇSALLAŞTIRILAN ULUSLARARASI HUKUK MÜESSESELERİ

Uluslararası hukukta, kavram ile olgu uyumsuzluğunun en somut görünümünden biri; etkin devlet yönetimi yokluğu olgusu ve bu olgu için 1990'lı yılların başında kullanılmaya başlanılan, Türkçeye “başarısız devlet” olarak tercüme edilen “*failed state*” kavramı ve kavram altında olguyu neden-sonuç ilişkisi içinde yeniden tanımlamadan, çözüm önerilerine geniş bir yelpazede oluşturulan konsepttir.

1990'lı yıllardan bugüne uluslararası hukuk alanında yapılan birçok akademik çalışmada, “başarısız devlet” kavramına dair farklı tanımlamalar yapılmış ise de herkes tarafından kabul gören bir tanım bugüne kadar yapılamamıştır³. Bu sebeple, ilk zamanlar bu kavramın yanında “zayıf devlet (*weak state*)”, “çökmüş devlet (*collapsed state*)”, “kırılgan devlet (*fragile state*)” ve benzeri kavramlar kullanılmıştır⁴. Kavrama dair herkesin uzlaştığı bir tanımın yapılamamasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi; etkin devlet yönetimi yokluğunun, her bir devletin tarihi, sosyal, ekonomik, kültürel özneliğinde, hatta farklı uluslararası siyasi konjonktürel şartlarda farklı bir görünüm almasıdır. İkinci ve daha da önemlisi; böyle bir kavramın uluslararası hukukta, devletlerin egemen eşitliği ilkesi çerçevesinde tanımlanmasının mümkün olmamasıdır. Söz konusu kavram ve kavram altında olgunun tanımlanma şekli ve bu çerçevede çözüm önerileri 1990'lı yıllardan bugüne, uluslararası hukukçular tarafından azımsanmayacak bir karşılık bulmuştur⁵. Buna karşın bazı akademisyenlerin kavram altında sunulan konseptte eleştirel yaklaşımları söz konusu ise de sadece sınırlı sayıda akademisyen kavramı ve kavram temelinde şekillenen konsepti, neo-kolonializm ile ilintilendirerek reddetmişlerdir⁶.

A. “Başarısız Devlet (*Failed State*)” Kavramı

“*Failed state*” kavramı; soğuk savaşın hemen sonrasında, bir taraftan BM'in insan hakları ve demokrasi şiarı ile kendisine faaliyet alanının açıldığına inandığı, diğer taraftan ABD'nin tek süper güç olarak dünya politikasını belirlemeye başladığı dönemde ortaya çıkmıştır⁷. Kavramın ve kavram altında oluşturulan konseptin mimarları, ABD'nin dış politikasında üst düzeyde görev almış Gerald Helman ve Steven Rathner'dir⁸. Helman ve Rathner, 1992 yılında Amerika'da yayımlanan Foreign Policy dergisinde kaleme aldıkları “*Saving Failed States (Başarısız Devleti Kurtarmak)*” başlıklı makalede, ilk kez kullandıkları “*failed state*” kavramını ABD'nin dış politikası çerçevesinde tanımlamışlardır. Makalenin ilk paragrafında yer alan “... *rahatsız eden yeni bir olgu ortaya çıkıyor: Kendini uluslararası toplumun bir üyesi olarak sürdürmekten tamamen aciz 'başarısız ulus-devleti'...*”⁹ ifadeleri, Batı'nın dünyayı tanımladığı “gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmemiş” parametrelerine paralel bir temelde kaleme alınmıştır.

³ BARTL, Jurgen: Die Humanitäre Intervention durch den Sicherheitsrat der Vereinten Nationen im -Failed State-: Das Beispiel Somalia, I. Bası, Peter Lang AG Yayınevi, Frankfurt 1999, s.1-10; GEIß, Robin: “Failed State” Die normative Erfassung gescheiterter Staaten, Duncker & Humblot, Berlin 2005, s.15-21; LIEBACH, Ingo, Die unilaterale humanitäre Intervention im “zerfallenen Staat” (“failed state”), Heyman Yayınevi, Köln 2004, s.20; THÜRER, Daniel, Der Wegfall effektiver Staatsgewalt: “The Failed State”, Berichte DGVR Bd. 34, 1. Bası, Heidelberg 1996; THÜRER, Daniel: “The “Failed State” and international law”, Internationales Komitee vom Roten Kreuz, 81(836), 1999, S.731-761; RAIČ, David: Statehood and the law of Self-determination, I. Bası, Kluwer, London 2002, s.60-69; SIMPSON, Gerry J: “The Diffusion of Sovereignty”, SJIL, 32(2), 1996, s.255-260.

⁴ AKPINARLI, Neyire: The Fragility of the failed State Paradigm, A Different International Law Perception of the Absence of Effective Government, Martinus Nijhoff, Leiden 2010, s.94-97.

⁵ Dipnot 3'deki yazarların (BARTH, GEIß, LIEBACH, THÜRER, RAIČ, SIMPSON) yanında daha birçok yazar olguya “failed state” kavramı çerçevesinde yaklaşmışlardır. Max Planck Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün kütüphane kataloğunda “failed state” kavramı ile tarama yapıldığında diğer eserlerin bilgisine ulaşmak mümkündür. MPI für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, -Bibliothekhttps://aleph.mpg.de/F/AREDJ4PVFKYE1XUQH5EDC375EDJRF8GP8YGUDDJIH9G2HYQEJR-19050?func=short-jump&jump=000001, (Erişim: 18.06.2021)

⁶ GORDON, Ruth: “Saving Failed States: Sometimes a Neocolonialist Notion”, AULR, 12(6), 1997, s.903-974; RICHARDSON, Henry R: “Failed States,” Self-Determination, and Preventive Diplomacy: Colonialist Nostalgia and Democratic Expectations”, Temp. Int'l & Comp. L.J. 10(1), 1996, 1-11.

⁷ MINNEROP, Petra: „The Classification of States and the Creation of Status within the International Community“, Max Planck UNYB, 7, 2003, s 79-182.

⁸ HELMAN, Gerald B/RATNER, Steven R: Saving Failed States“, Foreign Policy, 89 (Winter, 1992-1993), s.3-20.

⁹ HELMAN/RATNER, s.3.

Yazarlar tarafından olgu için; II. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılan Alman devletine dair “kayıtsız şartsız teslim” anlamına gelen “*debellatio*”¹⁰ kavramının kullanıldığı makalede; “başarısız devlet” kavramı altında oluşturulan konseptin, üç sacayağı bulunmaktadır. Birincisi; uluslararası camiaya, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra katılan devletlerde görülen yönetme yetisizliğidir. Bu yetisizlik, Helman ve Rathner tarafından fiziksel ve akli yetisi olmayan insanlarla eşleştirilmiştir. Olgunun görünümü; iç çatışma, şiddet, anarşi, hükümetin çöküşü ve ekonomik yoksulluk olarak tanımlanmıştır. İkincisi; ülke içindeki bu durumun, insan hakları ihlali, mülteci akını ve istikrarsızlık gibi bölgesel ve terörizm gibi küresel yansımaları dolayısıyla, uluslararası güven ve istikrarı tehdit eden özelliğidir. Üçüncüsü ise; uluslararası topluluğun böyle bir “başarısız” devlet karşısında, kurtarıcı olarak devreye girmesi ve bu “başarısız” devleti kurtarmasıdır¹¹. Makalede bu bağlamda getirilen çözüm önerisi, Türkçeye “vasi”, “kayyum” olarak tercüme edilebilecek olan “*conservatorship*” müessesesidir. Makalede kullanılan ifadeler makalenin bakış açısını yansıtmaya açısından çok önemlidir.

“İç hukuk kendi başına faaliyetlerini hiç yürütemeyen kişiler için mağdurun işlerini yöneten bir rejim sağlar. Vesayet veya vesayet biçimleri, parçalanmış ailelere, ciddi zihinsel veya fiziksel hastalıklara, ekonomik yoksunluğa ortak bir çözümdür. Talihsiz birey, o kişinin çıkarlarını gözetmekle görevlendirilen bir müteveli veya vasinin sorumluluğu altına alınır¹²”

Makale, uluslararası camianın çözüm için devreye girmesinde egemenlik ilkesinin engelleyici bir unsur olduğunu belirtmiş ve bu duruma iki açılım getirmiştir. Birincisi; söz konusu devletlerin, ulus devlet olabilme yetisine sahip olmadan devlet olduklarıdır. İkincisi ise; egemenlik ilkesinin uluslararası hukukta doğru olarak tanımlanmadığıdır¹³. Yazarlar, savlarını destekleme amacıyla; BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali'nin hazırladığı, 17 Haziran 1992 tarihli, BM Örgütü'nün etkin devlet yönetimi yokluğu olgusu karşısında konumlanmasında belirleyici olan, “Barış Gündemi (*Agenda for Peace*)” isimli raporuna atıfta bulunmuşlardır. Söz konusu raporda; etkin devlet yönetimi yokluğunun uluslararası güvenliği ve barışı bozduğunu, bu nedenle iki devlet arasında güvenliği tehdit eden veya bozan durumların varlığı halinde uygulanması öngörülen, BMS'nin VI'ncı ve VII'inci bölümünün, geniş yorum yoluyla, söz konusu devletlere de uygulanabileceği önerilmiştir¹⁴.

“Başarısız devlet” kavramı 1990'lı yılların başlarında, dönemin BM Genel Sekreteri Butros-Boutros Ghali ve halefi Kofi Annan'ın beyanlarında kullanmış ise de hiçbir zaman BM organlarının kararlarında yer almamıştır. Buna karşın, bu kavram altında oluşturulan, neden-sonuç ilişkisinden sorunun çözümüne kadar birçok unsuru içeren konsept; BM'in 1990'lı yıllardaki BMS'nin VII'inci bölümü çerçevesinde barışı koruma, barışa zorlama ve barışın tesisi faaliyetlerinde belirleyici olmuştur. Milletler Cemiyeti döneminde “*manda yönetimi*” ve BM döneminde “*vesayet yönetimi*”ne paralel bir kurguda devleti yeniden yapılandırmanın önemli unsuru olarak, bu kez, “Uluslararası Geçici İdare” öngörülmüştür. Söz konusu “kurtarma” faaliyeti, devlet inşa etmekten millet inşa etmeye kadar geniş bir yelpazede şekillenmiş, faaliyete devlet kurum ve müesseselerinin oluşturulmasından demokrasiyi yerleştirmeye, insan haklarını sağlamaktan anayasa yapımına kadar birçok hedef konulmuştur¹⁵. Bu faaliyet; etkin devlet yönetim yokluğu olgusu ile boğuşan Somali'de, “teröre karşı savaş” konsepti ile işgal edilerek etkisizleştirilmiş devlet yönetimlerine maruz bırakılmış Afganistan'da, Irak'ta ve diğer birçok ülkede farklı boyutta uygulama alanı bulmuştur¹⁶.

B. Kavram ile Tanımlanan Olgu

Helman ve Rathner'in makalesinde; “başarısız devlet” kavramı ile adlandırılmış olgu, her ne kadar yeni bir olgu olarak belirtilmiş ise de olgunun kökleri, aslında Avrupalılar tarafından Avrupa dışındaki coğrafyaların siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal yapılarının darmadağın edildiği, kolonileşme dönemine kadar gitmektedir¹⁷. Bu süreç, 1920 yılından itibaren, Avrupa Kamu Hukukunun coğrafi bağlamda evrenselleştirilmiş bir görünümü olan uluslararası hukukun oluşumu ve Avrupa'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birikiminden kaynağını alan ulus devlet konseptine dünyanın diğer

¹⁰ABADAN, Nermin: “Kayıtsız Şartsız Teslim”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 6(1), 1951, s.252. Abadan, kavramı bir devletin başka bir devletin karşısında “yalnız mukavemetinin büsbütün kırılması değil, aynı zamanda siyasi ve idari müesseseler ve cihazlarının dağılıp galibin mutlak hâkimiyeti altına geçmesi” hali olarak tanımlamıştır.

¹¹ HELMAN/RATNER, s.3-5; 7-13.

¹² HELMAN/RATNER, s.12.

¹³ HELMAN/RATNER, s.9.

¹⁴ An Agenda for Peace, A/47/277 –S/2411, 17 Haziran 1992. 31 Ocak 1992 tarihli GK toplantısında Genel Sekreter'in görevlendirilmesi sonucu hazırlanmış olan rapor, BM'nin söz konusu olgu ile ilgili BMS'nin VI ve VII Bölümleri çerçevesinde çözüm önerisidir. https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf

¹⁵ FUKUYAMA, Francis: Devlet İnşası: Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, II. Bası, Profil Yayınları, İstanbul, 2015; FUKUYAMA, Francis: Ulus İnşası, I. Bası, Profil Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁶ AKPINARLI, s.88-90.

¹⁷ AKPINARLI, s.71-87.

coğrafyalarının maruz kalması şeklinde de devam etmiştir. Bu devamlılıkta; I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan devletlerin birçoğu, Avrupalı devletlerin çıkar çatışmalarının yaşandığı süreç olan kolonizasyon dönemi ve manda sisteminden sonra, genellikle söz konusu devletlerin öngördüğü sınırlar çerçevesinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. ABD ve SSCB'nin arasında, 1991 yılına kadar süren Soğuk Savaş döneminde ise mücadele alanı, bu ülkelerin dışında Ortadoğu, Asya ve 1960'lı yıllar ile birlikte uluslararası camiaya yeni katılan Afrika ülkelerinin toprakları olmuştur. Bu dönemde dünya, birçok vekâlet savaşına ve savaşın bu iki aktörü tarafından desteklenen, baskıcı rejimlere sahne olmuştur¹⁸. Diğer taraftan, 1980'li yıllar ile birlikte uygulamaya konulan liberal ekonomi politikaları zayıf ülkelerin ekonomileri açısından "açık kapı" politikası çerçevesinde; güçlü devletlere pazar alanı, ucuz iş gücü ve ham madde kaynağı olma şeklinde cereyan etmiştir. Bu politikalar çerçevesinde Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Ticaret Örgütü gibi örgütler ve uluslararası ticaret ve ekonomi hukuku gibi hukuk sistemleri çok önemli bir fonksiyonu yerine getirmiştir¹⁹. 1990'lı yıllar ile birlikte, liberalizmin "siyasi ayağı" olarak sunulan "insan hakları", "demokrasi" kavramları, güçlü devletlerin bu ülkeleri kendi siyasi ve ekonomik çıkarları çerçevesinde şekillendirmelerinde önemli bir etkiye sahiptir²⁰.

Yukarıda, çok genel hatlarıyla tanımlanan bu gerçeklikte; her ne kadar etkin devlet yönetimi ile boğuşan coğrafyalardaki devletlerin "başarısız"lığının nedeni devletlerin kendisine yönlendirilmiş ise de hakikatte bu devletler sömürge döneminden günümüze kadar siyasi, sosyal, kültürel, coğrafi yapı taşlarına sürekli dışarıdan müdahale edilen devletler olmuşlardır. Dönemin güçlü devletlerinin, siyasi ve ekonomik müdahalelerinden kurtulamayan bu devletlerin yazgısı olan etkin devlet yönetimi yokluğunun, 1990 yılında çok daha kompleks ve geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, esasen dönemin uluslararası siyasi ve ekonomik konjonktürü ile ilgilidir.

C. Kavram ile Yaratılan Algı Yanılgısı

Batı, çok uzun bir dönem boyunca egemenlik sıfatını kendi tekeline almış, bu sıfatı kendi coğrafyası dışındaki devletlere *bahşeden* pozisyonunu üstlenmiştir. Etkin devlet yönetimi yokluğunu, objektif kavramlar ile tanımlamak mümkün iken, "başarısız devlet kavramı" ile tanımlama bu kurgunun devamıdır. Bu kavramın uluslararası hukukta görünümü, yansımaları ve neticeleri şunlardır:

Öncelikle; bir devleti "başarısız" sıfatı ile tanımlama; uluslararası hukukta "hiyerarşi kurucu" niteliğe sahiptir ve devletlerin kategorize edilebileceği algısını yaratmaktadır²¹. Kendisinden bekleneni yerine getirememesi olgusunun karşılığı olarak kullanılan "başarısız" sıfatı²², durum tespiti yapan, objektif bir kavram değil "yargılayıcı" bir tanımlamadır. Bu tanımlamada; yargılayan bir özne ve yargılanan bir özne söz konusudur. Devletlerin egemen eşitliği üzerine inşa olmuş devletlerarası hukuk sisteminde hiçbir kural, müessese hatta uluslararası hukukun ruhu, bir devlete başka bir devleti veya o devletin halkını rencide edici tanımlama yetkisi vermemektedir. Kaldı ki devletlerin egemen eşitliği uluslararası hukukun emredici kuralları arasında yer almaktadır²³. Woolsey, her milletin itibar hakkı olduğunu ve söz konusu hakkın devletlere başka bir devletin şahsiyetini veya itibarını, dünya nezdinde zedeleyecek fiil ve sözlerden sakınma yükümlülüğü getirdiğini belirtmekte iken²⁴ Friedrich Berber, devletlerin itibarı hakkının 20. yüzyılda artık bir karşılık bulmadığından yakınmaktadır²⁵. Bu açıdan bakıldığında Milletler Cemiyeti Misakı'nın önsözünde; "Uluslararası adil ve onurlu ilişkiler" uluslararası barış ve güvenliğin ön koşuludur denilmiş iken BMS'de bu konuda hiçbir düzenleme bulunmaması Berber'in tespitini teyit etmektedir. Yine, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı 1935 yılındaki kararında da devletlerin itibarı ile devletlerin egemen eşitliği arasında doğrudan bağ olduğunu vurgulamıştır²⁶.

İkinci olarak; söz konusu kavram ile olgunun neden-sonuç ilişkisinin dışında, başka bir neden-sonuç kurgusu oluşturulmaktadır. Yukarıda, olguya dair bilgilerde sunulduğu üzere; her ne kadar olgunun ülke içi nedensellikleri söz konusu ise de olgu, esasen uluslararası ekonomik ve siyasi konjonktür ile doğrudan ilgilidir. Bu gerçekliği göz ardı ederek, olguyu sadece devletlerin yetisizlikleri ile nedensellendirme iki çıkarıma neden olmaktadır: Uluslararası siyasi ve ekonomik sistemin mağduru olan devletlerin fail olarak gösterilmesi, sistemin aktörü olan fail devletlerin ise olgunun bölgesel ve

¹⁸ AKPINARLI, s.93.

¹⁹ CHIMNI, Bhupinder: "Third World Approaches to International Law: A Manifesto", s.47-75.

²⁰ GORDON, s.903-974.

²¹ AKTAŞ, Altan: "Başarısız Devlet Söyleminde Uluslararası Hiyerarşi Algısı" The Turkish Yearbook of International Relations, 50, 2019, s.141-179.

²² Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/failed> (Erişim: 05.07.2021)

²³ SUR, s.56.

²⁴ BERBER, Friedrich: Lehrbuch des Völkerrechts, Allgemeines Friedensrecht, C.H. Beck Verlag, Munich, 1975, s.206.

²⁵ BERBER, s.205.

²⁶ Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, Ser. A/B, Numara.64, (1935), 19.

uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden etkilerinden dolayı mağdur olarak gösterilmesidir. Üçüncü olarak; başarısız kavramı aracılığında oluşan bu olgu ile boğuşan devletlerin; yetersiz oldukları, bu nedenle de egemenliği hak etmedikleri vurgulanmaktadır.

Son olarak; yukarıda belirtilen tüm bu kabullerin sonucunda, egemen eşitliğin doğrudan sonucu olan müdahale yasağı, güç kullanma yasağı ve halkların kendi kaderini tayin hakkı gibi uluslararası hukukun çok önemli ilkelerinin ihlal edilmesine hem hukuki gerekçe yaratılmakta hem de kavram ve oluşturulan konsept altında yapılan eylemler meşrulaştırılmaktadır. BMS Bölüm VII çerçevesinde askeri müdahale ve anayasa yapımı, hukuka aykırı eylemlere hukuki gerekçe yaratmanın en somut görünümü olduğu gibi, askeri müdahale sonrasında yaşanan insani, idari ve diğer zararlar için kullanılan “yan hasar” (*collateral damage*) kavramı da hukuka aykırı yapılan eylemin olumsuzluklarını meşrulaştırmada kullanılmaktadır. Bunu 1992 yılında ilk müdahale edilen ülke olan Somali, 2001 yılında Afganistan, 2003 yılında Irak, 2011 yılında Libya örneklerinde görmek mümkündür²⁷.

III. DEVLETLERİN “YAPTIRIM” KAVRAMI ALTINDA MEŞRULAŞTIRILAN HUKUKA AYKIRI EYLEMLERİ

Kavram ve olgu uyumsuzluğuna diğer bir örnek, uluslararası hukukta sıklığı, boyutu, kapsamı artan bir oranda kullanılan, bir veya birden fazla devletin ekonomik ve siyasi ilişkilerini sınırlamaya dair bir başka devlet veya devletler aleyhine aldığı karar ve uygulamalar için kullanılan, Türkçeye “yaptırım” olarak tercüme edilen “*sanction*” kavramıdır.

A. “Yaptırım (*Sanction*)” Kavramı

Kökene Latince “*sanctio*” kavramına giden İngilizcede *sanction* kavramının başat anlamı; “bir yasanın uygulanmasının aracı olarak, yasanın ihlaline öngörülen zarar veya zorlayıcı müdahale”dir²⁸. K. Gözler ise yaptırım kavramını hukukî açıdan; “hukuk kuralının ihlaline tepki olarak gösterilen “cebir” işlemi şeklinde tanımlamaktadır²⁹. Kavramın hukuk kavramı olarak, her iki dilde başat anlamından yola çıkıldığında, şu unsurları tespit etmek mümkündür: Bir kural koyanın ve kuralın varlığı, söz konusu kuralın ihlali halinde daha önceden tertip edilen bir sonuç ve kuralın ihlal edilmesi durumunda yaptırımı uygulayan bir müessese.

B. Kavram ile Tanımlanan Olgu

Yaptırım kavramı ile tanımlanan olgu; bir veya birden fazla devletin, bir başka devleti veya devletleri dış politika çerçevesinde bir eylemde bulunmaya veya bir eylemi sonlandırmaya zorlamak için bu devlet veya devletlerle ekonomik ve siyasi faaliyetlerini sınırlamaya dair aldığı kararları ve bu kararlar çerçevesindeki uygulamalarıdır³⁰. Bu olguda, yukarıda yapılan yaptırım tanımında görüldüğü üzere ne bir hukuk kuralı ne de söz konusu hukuk kuralının ihlali halinde önceden öngörülen düzenleme bulunmaktadır. Devlet veya devletler aldıkları karar ve uygulamaları için iki neden göstermektedirler:

Birincisi; devletlerin barışın tehdidi, bozulması gibi nedenlerle aldıkları kararlardır³¹. Bu kararlar, devletlerin BMS madde 41’e göre aldığı önlemlerinin yanında ya da bu maddeden bağımsız aldıkları ekonomik ve politik kararlar ve uygulamalarıdır. Birincisine örnek olarak BMGK’nin nükleer sorun ile ilgili olarak İran’a karşı madde 41’e göre aldığı önlemlerin yanı sıra ABD’nin aldığı kararlar³² gösterilebilir. İkincisine ise 1985 yılında, ABD’de çıkarılan yasa çerçevesinde, Başkanın, teröre veya terör örgütlerine destek veren herhangi bir devlete karşı mal ve hizmetlerin ihracatını yasaklayabilme yetkisi örnek olarak verilebilir³³.

Bir devletin, barışın tehdidinde, bozulmasına dayanarak aldığı karar ve uygulamalar uluslararası hukuka aykırıdır. Bilindiği üzere BM, barış ve güvenliğin sağlanmasında uluslararası hukuk sisteminin en önemli aktörüdür. BMS’nin “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlığı altında düzenlenen, VII’inci bölümün 39’uncu maddesinde tek yetkili organ BM Güvenlik Konseyi’dir³⁴. Bu durum; BMS’nin 51’inci maddesindeki meşru savunma hakkının

²⁷ Somali bağlamında GK’nin 733 (1992) kararından itibaren kararlar, özellikle 814 (1993) sayılı kararı; AKTAŞ, s.141-179.

²⁸ Merriam Webster: “Sanction” <https://www.merriam-webster.com/dictionary/sanction>. (Erişim: 01.09.2020)

²⁹ GÖZLER, Kemal: Hukuka Giriş, Ekin Yayinevi, Bursa, 2008, s.33.

³⁰ DİLEK, Şerif: “Uluslararası İlişkilerde Yaptırım Kavramı”, In İnât, Kemal/Duran, Burhanettin (Ed.), İran Yaptırımları, Hukuksal Boyut, Bölgesel ve Küresel Yansımalar, Türkiye’ye Etkileri SETA, İstanbul 2019, s.27.

³¹ WHITE, Nigel D./ABASS, Ademola: “Countermeasures and Sanctions”, in: Evans, Malcolm D. (der.), International Law, Oxford, Oxford 2014, s.550.

³² İNAT, Kemal/DURAN, Burhanettin: “İran Yaptırımlarının Bölgesel ve Küresel Yansımaları”, In İnât, Kemal/Duran, Burhanettin, İran Yaptırımları, Hukuksal Boyut, Bölgesel ve Küresel Yansımalar, Türkiye’ye Etkileri, SETA, İstanbul 2019, s.12 ve devamı.

³³ International Security and Development Cooperation Act of 1985” US Congress, <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/senate-bill/960>, (Erişim: 16.11.2021); İNAT/DURAN, s.12 vd.

³⁴ PELLET/MIRON, parag 8.

kullanımı kapsamında da somut olarak görülmektedir. 41'inci madde; askerî olmayan önlemlerin hangi durumlarda alınacağını, 39'uncu madde çerçevesinde zımnen GK'nin kararına bırakırken, hangi önlemlerin alınacağını da örnekleme bazında düzenlemiştir³⁵.

Burada belirtilmesi gereken diğer önemli husus BMS'nin 41'inci maddesinde “yaptırım” değil “önlem” kavramının kullanılmış olmasıdır. Çünkü GK'nin karar alması için ön şart; bir uluslararası hukuk kuralının ihlali değil, “barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumları”ndan herhangi birinin olmasıdır. Bu temelde bugüne kadarki uygulamalarda da “hukuk kuralının ihlali” şeklinde, geniş kapsamda yorumlanmamıştır³⁶. Söz konusu önlemler ile amaçlanan ceza değil; barışı tehdit eden, bozan veya saldırı eylemlerinden herhangi birinde bulunan devleti, söz konusu eylemden caydırmaktır ve tedbirin ne olduğunu önceden değil; her olayın kendi özelinde belirlemektedir³⁷. BMS'nin 41'inci maddesinde öngörülen “önlemler” müessesesinin uluslararası literatürde “yaptırım” kavramı altında ifade edilmesinin tarihi, BMGK kararlarında “sanction” ya da “sanctions committee” kavramlarının kullanılmaya başladığı 1990'lı yıllara kadar gitmektedir³⁸. Bu yıllar; Soğuk Savaşın sona erdiği, ABD'nin uluslararası ilişkilerde en önemli aktör olarak devreye girdiği ve uluslararası hukuku kendi dış politikası çerçevesinde şekillendirdiği döneme denk gelmektedir.

İkincisi; bir veya birden fazla devletin, kendi politik ve ekonomik çıkarları çerçevesinde, bir başka devleti veya devletleri bir faaliyette bulunma veya yürüttükleri faaliyetleri sonlandırma amaçlı, ekonomik ve siyasi ilişkilerin sınırlandırılması bağlamında aldığı kararları ve uygulamalarıdır³⁹. Devletlerin bu tür kararlarının “yaptırım” kavramı altında tanımlanması yersizdir. Çünkü ne önceden mevcut bir hukuk kuralı vardır ne de o kuralın ihlali söz konusudur. Bir devletin bir başka devlet ile ekonomik ve siyasi faaliyetlerinin kapsamını belirlemesi, esasen devletlerin egemenlik vasıflarının bir yansımasıdır. Dolayısıyla devletler, istedikleri devletler ile ilişkiye girebilir ya da bu devletlerle ilişkilerini sınırlandırabilir veya sonlandırabilirler. Uluslararası hukukta devletlerin egemenlik haklarından kaynaklı bu tasarrufları ile ilgili herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Uluslararası teamül hukuku ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD)'nın Bozkurt-Lotus davasında verdiği karar doğrultusunda yasaklayıcı önlemler olmadığı sürece, devletlerin eylemlerinde özgür olduğu kabul edilmektedir⁴⁰.

Bu kabul karşısında temel soru; devletlerin bir başka devlete karşı kendi siyasi ve ekonomik çıkarları çerçevesinde aldıkları karar ve uygulamalarının uluslararası hukuk perspektifinden sınırlarının ne olacağıdır. Burada, BMGK'nin “önlem” müessesini uygulamaya koyarken dikkate alınan hususlar yol gösterici olacaktır. “GK'nin Görev ve Yetkileri” başlığı altında BMS'nin 24/2 maddesinde, Konsey'in kendisine tevdi edilen görev ve yetkileri kullanırken BM'nin amaç ve ilkelerine uygun hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir⁴¹. Burada devletlerin egemen eşitliği, halkların kendi kaderini tayin hakkı⁴², insan hakları ve temel özgürlüklere saygı⁴³, sorunların çözümününün barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak yapılması ilkeleri belirtilebilir⁴⁴. BMS'nin madde 41 çerçevesinde bugüne kadarki uygulamalarda alınan önlemlerin sınırı bakımından önemli iki unsur; alınan önlemler ile ulaşılmaya hedeflenen sonuç arasındaki orantı ve bununla bağlantılı olarak insan haklarıdır⁴⁵. Bu nedenle GK, bütün ülkeyi kapsayan önlemlerin; uygulamada halka zarar vermesi ve insan hakları ihlallerine sebep olmasından kaynaklı zamanla bu tür önlemleri almak yerine; kişi, kurum veya belirli mal ve ürünlere yönelik kısmi önlemleri tercih etmeye başlamıştır⁴⁶. Bu

³⁵ PELLET, Alain/MIRON Alina:” Sanctions”, in: Wolfrum, R, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford, Oxford 2012., parag. 15-17,20; AKKUTAY, B. Lale: “Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetim”, TTB (11), 2014, 415, 422.

³⁶WHITE/ABASS, s.557.

³⁷ AKKUTAY, s.415; PELLET/MIRON, parag 15, 17.

³⁸ United Nations Security Council: “Sanction”, <https://www.un.org/securitycouncil/search/node/sanction>; (Erişim: 20.08.2020); AKKUTAY, s.414.

³⁹ MOHAMMAD, Rahmat, “Unilateral Sanctions in International Law”, Asian-African Legal Consultative Organization at T.M.C. Asser Instituut, (Erişim: 20.08.2020)

⁴⁰ SCHRÖDER, Meinhar: „Internationale Verantwortlichkeit, Völkerstrafrecht, Streitbeilegung und Sanktionen”, In: Vitzthum, Wolfgang G. (ed.), Völkerrecht, De Gruyter Lehrbuch, Berlin 2010, s.579-639.; WHITE/ABASS, s.537, 540, 551, 555; MOHAMMAD, s.3; Lotus Judgement, no.9, 1927, PCIJ, Ser. A No. 10 at p. 18.

⁴¹ KOKOTT, Juliane/SOBOTTA, Christoph, “The Kadi Case-Constitutional Core Values and International Law-Finding the Balance?”, EJIL, 23(4), 2012, s.1016; AKKUTAY, s.428. Kadi Decision by the European Court of Justice, (2008) C-402/05 and 415/05, [2008] ECR I-6351.

⁴² ICJ Reports, 1995, sayfa 90, 102; 105.

⁴³ Kadi Decision by European Court of Justice (2008) C-402/05, [2008] ECR I-6351.

⁴⁴ WHITE/ABASS, s.551.Lotus Judgement, no.9, 1927, PCIJ, Ser. A No. 10 s.18; SUR, s.56; REÇBER, Kamuran, Uluslararası Hukuk, III. Bası, Dora, Bursa, 2018, s.86.

⁴⁵ WHITE/ABASS, s.557; AKKUTAY, s.427, 428.

⁴⁶ PELLET/MIRON, parag. 22, 28; AKKUTAY, s.419, 426. bkncz “UN Sanctions”, Security Council Report, Special Research Report,<https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3->

sınırlamaların şu üç nedenden dolayı bir devletin bir başka devlete karşı aldığı kararlarda öncelikle uygulanması gerekmektedir:

Birincisi; BMS'ne bugüne kadar 193 ülkenin taraf olduğu dikkate alındığında, gerek uluslararası hukukun emredici kuralı olan ahde vefa ilkesinden gerekse Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 26'ncı maddesinden kaynaklı olarak, BM'nin amaç ve ilkeleri tıpkı organları olduğu gibi devletleri de bağlamaktadır⁴⁷. İkincisi; BMGK'nin madde 41 çerçevesinde aldığı kararlar ve BMS'nin 33'üncü maddesine göre, sorunu barışçıl yollarla çözmek için belirtilen tüm çabaların arkasından alınmak zorundayken, tek tek devletlerin aldığı kararlarda devletlerin kendi menfaati devreye girdiği için hukukun genel ilkelerine aykırı olarak hakkın kötüye kullanılması ve önlemlerde ölçülü olmama ihtimali çok yüksektir⁴⁸. Üçüncüsü; hem iç hukukun hem de uluslararası hukukun temel ilkesi olan “kimse kendi davasının yargıci olamaz⁴⁹” ilkesinin ortaya çıkmasındaki kaygıdan kaynaklıdır. BMGK kararlarında, en azından teoride, üye devletleri temsilen 15 üye devletin ortak iradesi ile alınan karar söz konusudur. Devletlerin tek başına aldıkları kararlarda ise menfaati bulunan devlet ile kararı alan devlet aynıdır. Dördüncüsü; BM'nin önlemlerinde kararı uygulamaya koyan üye devletler iken, devletlerin kendi aldıkları kararı uygulamaya koyan yine söz konusu devletin bizzat kendisidir.

C. Kavram ile Yaratılan Algı Yanılgısı

Devletlerin, gerek barışın tehdidine, bozulmasına gerekse ekonomik ve siyasi çıkarlarına dayanarak aldıkları karar ve uygulamalarını “yaptırım” kavramı altında tanımlanması hem algı yanılgısına hem de manipülasyona neden olmaktadır. Devletlerin kararlarının, barışın tehdidi, bozulması kapsamına giren konulara dayanılarak alınması esasen mevcut uluslararası hukuka aykırıdır. Çünkü BMS madde 24'e göre bu konuda tek yetkili organ BMGK'dir. Hukuki durum böyle iken devletlerin bu kapsama giren konularda kararlar alması BMS'ne aykırılık teşkil etmektedir.

Bir veya birden fazla devletin ekonomik ve siyasi çıkarları çerçevesinde bir başka ülke aleyhine aldığı karar ve uygulamaların objektif olarak tanımı “ekonomik ve siyasi ilişkilerin sınırlanması” iken, söz konusu karar ve uygulamaların “yaptırım” kavramı altında tanımlanması esasen hem algı operasyonu hem de manipülasyondur. Algı operasyonudur çünkü herhangi bir hukuk kuralı söz konusu olmamasına rağmen bir kural varmış algısı yaratılmakta, bu kararları alan devletler muktedir kılınmakta ve güçleri kutsanmakta bir başka söylemle söz konusu kavram ile karar alan devletler, uluslararası hukukta kural koyma ve yaptırım uygulama statüsüne sahipmiş gibi gösterilmektedir. Diğer taraftan söz konusu kavram ile alınan karara veya uygulamaya maruz kalan devlet açısından, devletin bir hukuk kuralını ihlal ettiği ve cezalandırmayı hak ettiği algısı oluşturulmaktadır.

Anadolu Haber Ajansı tarafından verilmiş bir haberin dört farklı şekilde sunumu söz konusu algı yanılgısını ortaya koymak bakımından değerlidir. Anadolu Haber Ajansı'nda verilen haber başlığı şöyledir: “ABD'den Türkiye'ye S-400 yaptırım kararı. ABD, Rusya'dan S-400 sistemlerinin alımı nedeniyle Türkiye'ye bazı yaptırımlar uygulama kararı aldı⁵⁰”. Bu cümlede yaptırım kavramı kullanılarak, yaptırım kavramının başat anlamından kaynaklı; ABD'nin kural koyan, kuralı ihlal edene ceza veren ülke olduğu, Türkiye'nin kurallara uymayan bu nedenle de cezalandırılmayı hak eden ülke olduğu algısı yaratılmaktadır. Haber, alınan kararın uluslararası hukuktaki niteliği dikkate alındığında şöyle ifade edilebilir: “ABD, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerinin alımı nedeniyle Türkiye ile ekonomik ilişkilerini sınırlama kararı aldı.” Vakanın maddi gerçekliğine yakın üçüncü haber şekli ise şöyle ifade edilebilir: “ABD, Rusya'dan S-400 sistemlerinin alımı nedeniyle Türkiye'ye çeşitli ekonomik dayatmaları uygulama kararı aldı.” Vakanın kendi özgünlüğünde, “dayatma” kavramı kullanılarak kurulan bu cümlede, ABD'nin kendi ekonomik ve siyasi çıkarları çerçevesinde; herhangi bir hukuk kuralının ihlalinden bağımsız, egemenlik yetkisi ile tasarrufta bulunmak isteyen Türkiye devletini bir eylemde bulunmaya ya da bulunmamaya zorladığı bilgisi oluşacaktır ki bu daha farklı bir boyutu ortaya koymaktadır. İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, ABD'nin İran'a yönelik uygulamalarının boyutundan kaynaklı olarak söz konusu uygulamaları “ekonomik savaş” “ekonomik terör⁵¹” olarak adlandırmıştır.

CF6E4FF96FF9%7D/special_research_report_sanctions_2013.pdf. DAM-DE JONG, Daniella: “Who is targeted by the Council's Sanctions? The UN Security Council and the Principle of the Proportionality”, NJIL, 89, 2020, S.383-398.

⁴⁷ DENK, Erdem: “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 56(2), 2001, s.57.

⁴⁸ AYBAY, Rona/ORAL, Elif: Kamusal Uluslararası Hukuk, İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.132

⁴⁹ AYBAY/ORAL, s.132.

⁵⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-turkiyeye-s-400-yaptirim-karari-/2076666> (Erişim: 09.02.2021)

⁵¹ Tasnim News Agency: “US Economic Terror Fails to Halt Iran's Progress: Zarif”, <https://www.tasnimnews.com/en/news/2019/10/22/2124976/us-economic-terror-fails-to-halt-iran-s-progress-zarif>, (Erişim: 17.09.2020); Tehran Times: “Economic war has targeted people's health, Zarif laments”,

Manipülasyon ise; devletlerin aldıkları kararlarının, egemenlik yetkileri çerçevesinde ilişkilerini belirleme serbestisinin çok ötesine gitmesi ve uluslararası hukuka aykırı eylemlere dönüşmesinin manipüle edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunu çok somut olarak ABD'nin 50 yıla yakın bir zamandır İran'a dair aldığı karar ve uygulamalarda görmek mümkündür. GK'nin, İran'ın nükleer faaliyetlerinden dolayı, BMS'nin 41'inci maddesi çerçevesinde aldığı önlemlerinin ardından, İran ile ABD, Çin, Fransa, Almanya, Rusya ve İngiltere arasında, 2015'te uluslararası önlemlerin kaldırılmasını da içeren bir antlaşma imzalanmıştır⁵². Buna karşın ABD eski Başkanı Trump, İran tarafından antlaşmanın ihlali ile ilgili hiçbir kanıt olmamasına rağmen antlaşmadan 8 Mayıs 2018 tarihinde, keyfi olarak tek taraflı çekilmiştir. Bu tarihten itibaren de İran'a yönelik pek çok alanda ekonomik sınırlamalara devam etmiştir⁵³. ABD bu karar ve uygulamalarında, İran ve Nükleer Antlaşmaya taraf devlet menşei ticari kuruluşları, banka sistemi gibi ekonomideki üstünlüğünü araçsallaştırarak kendi kararlarına uymaya zorlamaktadır⁵⁴. Bu uygulamanın hukukta karşılığı ilgili şirketler bakımından “tehdit” iken, şirketin tâbi (veya tabi) olduğu devlet açısından da egemenlik hakkı ihlal edilmektedir.

Dünya ekonomisinde çok önemli rol oynayan ABD'nin, yarım asra varan uygulamaları İran halkını ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinin zorlaştırılması, hatta dönem dönem imkansızlaştırılması gibi çok ciddi ekonomik zorluklara maruz bırakmıştır. İlaç ve makine sektörüne yansıyan bu kararlar İran halkının yaşam hakkı gibi birçok insan haklarının ihlaline neden olmuştur. İran'da, son yıllarda yaşanan, birçok yolcu ve mürettebatın ölümüne neden olan uçak kazalarının en önemli nedenlerinden biri; İran devletinin, Amerika'nın politikası nedeniyle Batılı devletlerden uçak ve yedek parçaları almasının engellenmesidir⁵⁵. ABD, bu dayatmalarını sel felaketi gibi olağanüstü dönemlerde de devam ettirmiştir. İran'da, 2019 Nisan ayında yaşanan sel felaketinde, dışarıdan gelecek yardımlar ABD'nin yabancı bankalara dayatmalarından dolayı İran Kızılay Derneği'ne ulaşamamıştır⁵⁶. ABD'nin bu politikasından sadece İran'da yaşayan halk etkilenmemiş, İran toprakları dışında yaşayan İran vatandaşları, hatta İran vatandaşı olmamasına rağmen İran geçmişine sahip kişiler de etkilenmiştir⁵⁷. İran vatandaşı olması nedeniyle kişilerin, bir Avrupa ülkesinde banka hesabı açması ya da bir Avrupa şirketinden banka kayıtlarına yansıyan alışveriş yapması, dönem dönem engellenmiştir⁵⁸.

IV. ULUSAL AZINLIK KAVRAMI ALTINDA KENDİ TOPRAKLARINDA ÖTEKİ KILINAN MİLLETLER

Uluslararası hukukta kavram ve olgu uyumsuzluğunun somut örneklerinden bir diğeri ise ulus devlet kurgusunun bir yan ürünü olan ve ulus devletini meşrulaştırmak için kullanılan, İngilizcede “*national minority*” kavramına karşılık gelen “ulusal azınlık” kavramıdır. Mevcut uluslararası hukukta bugün üçüncü kuşak haklar kapsamında değerlendirilen azınlık hakları hukuku; I. Dünya Savaşı sonrası yapılan antlaşmalara dek giden bir asırlık geçmişe sahiptir. Azınlık hakları hukuku; kimin azınlık olduğu ve azınlıkların hangi haklar ile koruma altına alınacağı hususunda, geçtiğimiz yüz yıllık zaman diliminde dönemsel, ülkesel ve halklar bağlamında birçok sübjektifliği içinde barındırmıştır⁵⁹,

<https://www.tehrantimes.com/news/440972/Economic-war-has-targeted-people-s-health-Zarif-laments>, (Erişim: 15.09.2020).

⁵² İran'ın nükleer programına ilişkin ortak geniş aksiyon planı (JCPOA), 14 Temmuz 2015, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/JCPOA-at-a-glance.BMGK> 20 Temmuz 2015 tarihli 2231 sayılı kararı, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2231>.

⁵³ “Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned”, New York Times, 08.05.2015, <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>.

⁵⁴ WHITE/ABASS), s.550.

⁵⁵ “Iran's Aging Airliner Fleet Seen as Faltering Under U.S.Sanctions”, <https://www.nytimes.com/2012/07/14/world/middleeast/irans-airliners-falter-under-sanctions.html>, (Erişim: 15.07.2021) Bknz. <https://www.arabnews.com/node/1806416/middle-east> (Erişim: 19.07.2021)

⁵⁶ Bu konuda basında çıkmış haberlere dair bir kaç örnek: the New York Times, “Iran Says Trump's Sanctions Have Frustrated Flood Relief Efforts”, <https://www.nytimes.com/2019/04/02/world/middleeast/iran-floods-trump-sanctions.html>, (Erişim: 21.08.2020); Reuters: “Flood-hit Iran getting no financial aid from abroad due to U.S.sanctions: statement”, <https://www.reuters.com/article/us-iran-floods-redcrscent/flood-hit-iran-getting-no-financial-aid-from-abroad-due-to-u-s-sanctions-statement-idUSKCN1R0J0GY>, (Erişim: 18.08.2020).

⁵⁷ SCHRÖDER, s.632.

⁵⁸ TAZ “Embargo trifft Privatkunden: Keine Konten für Iraner”, <https://taz.de/Embargo-trifft-Privatkunden/!5077111/>, (Erişim: 20.08.2020)

⁵⁹ GILBERT, Geoff: Religo-Nationalist Minorities and the Development of Minority Rights Law, RIS, 25, 1999, s.389, 391; ORAN, Baskın: Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, 5. Bası, İletişim, Ankara, 2008, s.21; TOIVANEN, Reetta: “Das Paradox der Minderheitenrechte in Europa”, SWS-Rundschau 45(2), 2005, s.191; STRACK, Helga: “Über das Leben von Minderheiten in Europa”, http://www.gpi-online.de/upload/pdfs/esec_0405/internetpublikation/5_eurokulturelle_und_ethische_bildung/hu-strack1-ber_das_leben_von_minderheiten-europa.pdf, s.4. (Erişim: 27.08.2020).

çalışma ulusal azınlık kavramı ve kavramla kavram altında tanımlanan olgu arasındaki kopukluk ile sınırlanmıştır⁶⁰.

A. “Ulusal Azınlık (*National Minority*)” Kavramı

Uluslararası hukukta, 1895 yılında “bir kolektifte veya gruptaki en az sayıda insan veya nesne” anlamında da kullanılan “*minority*” kavramının, bugün “bir topluluğun geri kalanından ırk, din, dil vb. ile ayrılmış bir grup insan” anlamıyla Fransızca’da 1908 yılında⁶¹, İngilizcede 1919 yılında⁶² kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “azınlık” kavramı; “bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı” olarak tanımlanmıştır⁶³.

“Ulusal azınlık” kavramı, uluslararası hukukta azınlık kavramından çok daha farklı bir boyutta şekillenmiştir. Uluslararası hukuk, bugün herkes için bağlayıcı olan bir ulusal azınlık tanımından yoksundur⁶⁴. Azınlık hukukunun gerek ulus devletler üzerine oluşturulmuş bugünkü uluslararası hukuk sisteminde var edilmesi gerekse uluslararası arenada, her defasında kendisi dışındaki tarihi ve siyasi faktörlerle belirlenmesi uluslararası hukukta genel kabul gören bir azınlık tanımı yapılmasına engel olmuştur⁶⁵. Bugüne kadar, birçok bağlayıcı olmayan uluslararası hukuk belgesinde her ne kadar azınlıkların korunması hususunun devletlerin içişlerine karışmak olarak algılanamayacağı, azınlıkların varlığının veya yokluğunun devletlerin tek başına belirleyebilecekleri bir husus olmadığı belirtilmiş ise de⁶⁶ her etnik, kültürel, dil ve dinsel farklılığın azınlık oluşturmayacağı dile getirilmiştir⁶⁷. Sonuçta devletler, kimlerin azınlık olduğunu belirleme yetkisini egemenliklerinin bir parçası olarak gördüklerinden azınlık kavramının kapsamının belirlenmesinde henüz çok yol kat edilmemiştir⁶⁸.

Bağlayıcı bir ulusal azınlık tanımının yokluğundan ötürü Avrupa hukukunda, Francesco Capotorti’nin 1978’deki azınlık tanımının Jules Deschênes’in 1985’teki azınlık tanımı⁶⁹ ile değiştirilmiş hali, referans olarak genel kabul görmüştür. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nin AİHS Ek Protokolü ile ilgili 1993 ve 1995 yıllarındaki tavsiye kararlarında da bu tanımdan yola çıkmıştır⁷⁰. AİHS Ek Protokolü’nde yapılan azınlık tanımına göre, azınlıktan bahsedilebilmesi için altı unsur belirtilmiştir. O grup üyelerinin; 1) söz konusu devletin sınırları içerisinde ikamet etmesi 2) o devletin vatandaşı olması 3) o ülke ile uzun yıllara dayanan sağlam ve sürekli bir ilişkisinin olması 4) farklı etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler taşıması 5) sayısal olarak az olması veya toplumda hiçbir politik ya da sosyal hâkimiyetinin bulunmaması 6) grup içinde dilsel, kültürel, geleneksel ve dinsel kimliklerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıması gerekmektedir, denilmektedir⁷¹.

⁶⁰ PIRCHER, Erich H.: Der Vertragliche Schutz von Ethnischen, Sprachlichen und Religiösen Minderheiten, Stämpfli, Bern 1979, s.43. TUNÇ, Hasan: “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, GÜHF Dergisi, 8(2), 2004, s.18.

⁶¹ (Huysmans, En route, t.2, 1895, s.147) <https://www.cnrtl.fr/definition/minorite%C3%A9>

⁶² Online Etymology Dictionary: “Minority”, https://www.etymonline.com/word/minority_ (Erişim: 25.08.2020).

⁶³ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim: 22.07.2021)

⁶⁴ GILBERT, Geoff: “Religio-Nationalist Minorities and the Development of Minority Rights Law”, s.389.

⁶⁵ HEINTZE, Hans-Joachim: Selbstbestimmungsrecht und Minderheitenrechte im Völkerrecht, Herausforderungen an den Globalen und Regionalen Menschenrechtsschutz, I. Bası, Nomos-Verl-Ges, Baden-Baden 1994, s.167-168.

⁶⁶ GILBERT, Geoff: “The Burgeoning Minority Rights Jurisprudence of the European Court of Human Rights” Human Rights Quarterly, (24), 2002, s.738. Office of the High Commissioner for Human Rights, “General Comment no.23: The Rights of minorities (Art. 27), 08.04.1994.CCPR/C/21/Rev.1/Add.5”, ([www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument)), (Erişim: 25.08.2020); Office of the High Commissioner for Human Rights: “General Recommendation no.24: reporting of persons belonging to different races, national/ethnic groups, or indigenous peoples (Art.1): 27.08.1999”, <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/9ce4cbfde77a452a8025684a0055a2d0?Opendocument>, (Erişim: 15.08.2020); ORAN, s.25-6. HEINTZE, s.168.

⁶⁷ HEINTZE, s.167.

⁶⁸ Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht: “Völkerrechtliche Praxis der Bundesrepublik Deutschland im Jahre 1997”, <https://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/prax/pr97.cfm>, (Erişim: 28.08.2020); STRACK, s.4; ÇAVUŞOĞLU, Naz: Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, 2. Baskı, İstanbul: Su Yayınları 2001, s.34; TOIVANEN, s.191; TERZIOĞLU, Süleyman S./ÖZARSLAN Bahadır B.: “Azınlıklar Açısından Türkiye–Avrupa Birliği İlişkileri”, In: Mehmet Seyfettin Erol/Ertan Efegil (ed.), Türkiye – AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları, Alp, Ankara 2007, s.286.

⁶⁹ Francesco Capotorti, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, UN Doc. E/CN.4/Sub2/384/Rev.1/§568. Jules Deschênes, Proposal concerning a Definition of the Term ‘Minority’, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/31 §181.

⁷⁰ AK Parlamenter Ansemblesi’nin 01.02.1993 tarihli 1201 (1993) sayılı ve 31.01.1995 tarihli 1255 (1995) sayılı kararları; <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.htm>,

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EREC1255.htm>; THEURER, Daniel:

Grundrechtsgemeinschaft ohne Grenzen?, Nomos, Baden Baden 2009, s.85-87; ERMİSCH, Harald: Minderheitenschutz ins Grundgesetz?, Lid, Münster 2000, s.127.

⁷¹ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Tavsiyesi No:1201, İnsan Haklarının Korunması ve temel özgürlükler ilgili Sözleşme, Ulusal Azınlıklar ve Mensuplarına Dair ek Protokol Taslağı. Tanım, madde 1, <https://dsserver.bundestag.de/btd/12/045/1204572.pdf#page=12>

Yukarıdaki tanımda, çalışmanın konusu kapsamında tartışmalı olan hususlar 3, 5 ve 6'ncı maddelerdir⁷².

B. Kavram ile Tanımlanan Olgu

Azınlık kavramının en temel unsuru olan “sayıca az olma” durumu ulusal azınlık kavramının olmazsa olmazı değildir. Yukarıda belirtilen AİHS Ek Protokolü’nde yapılan ulusal azınlık tanımındaki 5’inci maddeden yola çıkıldığında; söz konusu grubun toplumda hiçbir politik ya da sosyal hâkimiyetinin bulunmaması durumunda artık, sayıca az olma durumu tanımın bir unsuru olmaktan çıkmaktadır. Protokol’de yapılan azınlık tanımda 3’üncü maddede yer alan “o ülke ile uzun yıllara dayanan sağlam ve sürekli bir ilişkinin olması” ibaresi, hangi grupların potansiyel olarak “azınlık” kabul edilebileceğinde bir başka belirleyendir⁷³. Literatürde, bir ilişkinin “uzun yıllara” dayanması olgusuna dayanılarak iki grubun kapsam dışı olduğu belirtilmiştir. Söz konusu gruplar, işçi göçmenler ve mültecilerdir⁷⁴. Avrupa’nın 1960’lı yıllardan itibaren göçmen işçi olgusu ile yüzleşmesine rağmen bu kıtadaki göçmen işçilerin, bugüne kadar azınlık olarak kabul edilmemesi literatürdeki bu bilgiyi doğrulamaktadır. Almanya, Azınlıkların Hakları Çerçeve Sözleşmesi ile ilgili “her devletin kendi sınırları içinde azınlık kavramını tanımlama hakkının var olduğunu dile getirerek” bugüne kadar kendi ülkesinde dili, dini, gelenek göreneği ve tarihi ile farklı bir kimliğe sahip olan göçmen işçiler için entegrasyon kavramı çerçevesinde çözüm arayışına gitmiş, bu kişilerin azınlık statüsünü tartışmaya hiç açmamıştır⁷⁵. Yine, özellikle son çeyrek asırdır, çok ciddi olarak kitlesel göç olgusu ile boğuşan bir dünya gerçeğine karşın göçmenlerin hukuki statüsü birey temelli Uluslararası Mülteci Hukuku ile düzenlenmeye çalışılmış, söz konusu kitlesel göçe rağmen azınlık statüsüne sahip olma durumları, göçmenler ile ilgili tartışmalarda konunun dışında kalmıştır.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı tarafından yapılan, “İnsan Haklarında Güncel Tartışmalar” isimli proje çerçevesinde 45 ülkeden 69 akademisyen ile yapılan 12 soruluk mülakat çalışmasının 3 sorusu azınlık hakları ile ilgilidir⁷⁶. Hem bu üç soru bağlamında hem de cevapların bütününe dair iki tespitin yapılması mümkündür: Birincisi; bugün dünyadaki devletlerin az ya da çok, kültürel, dilsel, dinsel farklılıkları içlerinde barındırdığı gerçeğidir. İkincisi ise devletlerde, sadece, “ulus devlet” kurulmadan önce etnik, dinsel kimlikler bakımından o topraklarda var olmuş, geçmiş yüzyıllara dayanan, başat kimlik dışındaki halkların azınlık olarak kabul edilme potansiyelinin olduğudur. Bir başka söylemle; azınlık kavramı ile bahsedilen halk grubu herhangi bir insan grubu değildir, sadece o toprakların kadim halklarıdır. Söz konusu gerçeklik ülkelerin anayasalarında da kendini somut olarak göstermektedir. 202 ülkenin anayasasında yapılan araştırma sonucuna göre; “azınlık” kavramına yer veren anayasa sayısı 49’dur⁷⁷. Araştırılan ülkelerin yaklaşık dörtte birine denk gelen ülkelere bakıldığında, 20 ülkenin anayasasının Dünya tarihinin dört temel olgusu olan, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Etkin Devlet Yönetimi Yokluğu çerçevesinde şekillendiği görülecektir⁷⁸. Bu bağlamda Ekvator, Uganda, Bolivya, Venezüella gibi Güney Amerika ülkelerinin anayasalarında ise “yerli halk” kavramının kullanıldığı görülmektedir⁷⁹.

Azınlık kavramını göreceleştiren bir başka unsur ise AİHS Ek Protokolü’nün ulusal azınlık tanımındaki 6’ncı maddesinde belirtilen “grup içinde dilsel, kültürel, geleneksel ve dinsel kimliklerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşınması” hususudur. Bir başat kimlik üzerine inşa edilen ulus devleti bir halkı asimile etmekte başarılı olmuş ise artık o halkın azınlık olma durumu söz konusu değildir.

⁷² THÜRER, Grundrechtsgemeinschaft ohne Grenze, s.85 vd. HESELHAUS, F. Sebastian: “Minderheitenschutz und Vielfalt der Kulturen, Religionen und Sprachen”, Carsten Nowak (Hrsg), Handbuch der Europaischen Grundrechte, Beck, München, 2006., §46, Kenar Notu 37 vd.

⁷³ THÜRER, Grundrechtsgemeinschaft ohne Grenze, s.85 vd. HESELHAUS, §46, Kenar Notu 37 vd.

⁷⁴ STRACK, s.3; ÇAVUŞOĞLU, s.34. Thüerer, Grundrechtsgemeinschaft ohne Grenze, s.85 vd

⁷⁵ Völkerrechtliche Praxis der Bundesrepublik Deutschland im Jahre 1997, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht,

http://www.mpil.de/ww/en/pub/research/details/publications/institute/prax/pr97.cfm?fuseaction_prax=act&act=pr97_19.

STRACK, s.4; ÇAVUŞOĞLU, s.34; TOIVANEN, s.191; SUR, Melda: Uluslararası Hukukun Esasları, 14. Bası, Beta, İstanbul 2020, s.126; TERZİOĞLU/ÖZARSLAN, s.286.

⁷⁶ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İnsan Hakları Hukukunda Güncel Tartışmalar, <https://humanrightsproject.asbu.edu.tr/>. (Erişim: 22.11.2021).

⁷⁷ Söz konusu ülkelerin anayasaları için Constitute: <https://www.constituteproject.org/>, (Erişim: 02.09.2020)

⁷⁸ I. Dünya Savaşı bağlamında 1920 Avusturya Anayasası; II. Dünya Savaşı bağlamında 1947 İtalya Anayasası, Soğuk Savaş sonrası yeni kurulan devletlerin anayasaları: Ermenistan Anayasası; Bosna Hersek Anayasası; Çek Cumhuriyeti Anayasası madde 3, 24, 25/1; Estonya Anayasası madde 37. ve 51; Etkin Devlet Yönetimi Yokluğu çerçevesinde Somali Anayasası.

⁷⁹ İlgili ülkelerin anayasaları için Constitute: <https://www.constituteproject.org/>, (Erişim: 02.09.2020)

C. Kavram ile Yaratılan Algı Yanılgısı

“Ulusal azınlık” kavramı ile ifade edilen halk aslında, ulus devletin inşası öncesi, var olan o toprakların kadim halkı iken halkları “azınlık” kavramı ile tanımlamak, doğrudan ulus devletine meşruluk kazandırma temellidir. Azınlık kavramı birçok açıdan yanıltıcıdır. Öncelikle özü itibari ile yanıltıcıdır çünkü mevcut ulus devletteki farklı etnik, kültürel, dinsel ve dilsel özellikler taşıyan her grubun potansiyel azınlık olabileceği algısı yaratabilmektedir ki bu doğru değildir. Çünkü sadece söz konusu ülkenin kadim halkları bağlamında o ülkelerde bu husus tartışılmaktadır. Bu durum ayrıca, her kadim halkın azınlık statüsüne haiz olduğu anlamına da gelmemektedir. Söz konusu halkın azınlık statüsüne haiz olması; kendilerinin farklı bir kimliğe sahip olmalarının dışında, buldukları ülkedeki güçleri ve uluslararası arenada himaye edilmeleri gibi birçok faktöre bağlıdır.

Kadim halkları azınlık olarak tanımlamak; ulus devlete, üzerinde inşa olduğu kimlik üzerinden meşruluk kazandırırken bu halkları ötekileştirmektedir. Yukarıda belirtilen mülakata, İran’dan katılan Javid; azınlık kavramının özü itibari ile ayrımcılığa neden olduğunu belirtmekte iken Avusturya’dan katılan Emorton; Avusturya yerli halklarının, kendilerinin azınlık kavramı altında tanımlanmalarına şüphe ile yaklaşıklarını belirtmektedir⁸⁰. Mülakatlardan elde edilen verilerde; azınlık kavramının negatif bir kavram olduğu ve her defasında ekonomik, sosyal olarak toplumun dışına itilmiş gruplar ve halklar için kullanıldığı görülmektedir⁸¹.

V. ANALİZ

Çalışmada elde edilen veriler çerçevesinde şu tespitler yapılabilir: Uluslararası hukuk kavramları; uluslararası ilişkiler kavramlarının uluslararası hukuka sokulması (“başarısız devlet”), konjonktürel şartlarda yeni bir kavramın ortaya çıkarılması (“ulusal azınlık”) ya da bir hukuk kavramının farklı bir bağlamda sunulması (“yaptırım”) gibi farklı metodlar ile ortaya çıkmaktadır. Özellikle tek kutuplu dünya düzeninin başlangıcı olan 1990’lı yıllardan itibaren ABD’nin, ekonomik ve siyasi çıkarları çerçevesinde uluslararası hukukta kullanılan kavramlarda bazen “mimar” bazen de “yönlendiren” olarak ortaya çıktığı somut bir gerçekliktir⁸².

Kavramların başat anlamları aracılığı ile uluslararası hukuka konu olay ve olgular; nedensellik, gerçeklik ve etkileri kapsamında birçok açıdan kendi gerçekliğinden koparılarak, güçlü devletlerin ekonomik ve siyasi çıkarları çerçevesinde, başka nedensellik ve görünümde sunulmaktadır. Bu durum, “başarısız devlet” kavramında; olguya kendi bağlamından kopuk nedensellik inşa edilerek, “ulusal azınlık” kavramında; azınlık kavramının başat anlamından yola çıkılarak söz konusu halkların sayıca az olduğu ve sayıca az olan her halkın bu kapsama girdiği algıları yaratılarak yapılmaktadır. “Yaptırım” kavramı ile de kavramının hukukta kullanılan başat anlamından kaynaklı bir hukuk kuralının varlığı, söz konusu hukuk kuralının ihlali ve bu ihlal karşısında cezalandırma yetkisinin oluşacağı yanılsamaları yaratılmaktadır.

Bu kavramlar; uluslararası hukukun kurum ve kurallarına yön veren güçlü devletler tarafından, kendi faaliyetlerini ya uluslararası hukukun çerçevesine sokmak ya da uluslararası hukuk çerçevesinde meşrulaştırmak amacıyla araçsallaştırılmaktadır. Etkin devlet yönetimi yaşayan devletlere güç kullanma ve müdahale; “başarısız devlet” kavramı ve kavram altında oluşturulan konsept yoluyla bu devletlerin yetisiz olduğu, bu halleriyle insan hakları ihlalleri veya bölgesel/uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettikleri temellendirmesi üzerinden BMS Bölüm VII çerçevesinde nedenselleştirilmiştir. “Yaptırım” kavramının, devletlerin egemenlik yetkilerinin görünümü olarak sunulan, aslında dönem dönem hem kapsamı itibari ile hem de muhatap hususunda uluslararası hukuka aykırı boyutlara giden faaliyetlerini meşrulaştırmak için araçsallaştırıldığı görülmektedir. “Ulusal azınlık” kavramında ise ulus devlet konsepti üzerine inşa edilmiş olan uluslararası toplum düzeninde, başat kimlik dışında kalan halkların sayıca azınlık olmasalar bile başat kimliğin sahip olduğu hukuki statüden farklı bir statüye sahip olmalarının “azınlık” kavramı ile nedenselleştirildiği görülmektedir.

Bir diğer husus; bu kavramlar yoluyla uluslararası hukukta direksiyonu elinde tutanların barış, demokrasi, insan hakları ve benzeri kavramlarla kendilerini “güzelleme” yoluyla aktör olarak sunmaları, diğer taraftan ise hukuka aykırı eylemlere maruz kalan mağdurları, yetisizliklerinden eylemlerinin hukuka aykırılığına kadar çok geniş bir yelpazede yargılamaları ve suçlu göstermeleridir. Etkin devlet yönetimi yokluğu ile boğuşan devletleri “başarısız” diye tanımlayan devletler esasen bu olgunun baş aktörlerinden iken kendilerini “kurtarıcı”, bu olguya boğuşan devleti ise “yetisiz” olarak

⁸⁰ Human Rights Project: <https://humanrightsproject.asbu.edu.tr/tr/akademisyenler-tarafından-verilen-cevaplar>, (Erişim: 05.09.2020).

⁸¹ Human Rights Project.

⁸² DUNN, David Hastings, “Bush, 11 September and the Conflicting Strategies of the ‘War on Terrorism’”, *Irish Studies in International Affairs*, 16, 2005, s.11-33; ANDREIAS, V.A.V “Anticipatory self-defense in International Law: Legal or Just a Construct for Using Force”, <https://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=122935>, (Erişim: 01.12.2021).

göstermektedirler. Yaptırım kavramı ile hukuka aykırı eylemlerine rağmen güçlü devletlerin güçleri kutsanırken, bu uygulamalara maruz kalan devletler suçlu gösterilmektedir⁸³. Azınlıklar konusu ise bir taraftan insan hakları çerçevesinde ele alınırken diğer taraftan azınlık kavramının süjesi olabilecek halklar, siyasi konjonktüre göre “terörist” kavramından “yerli halka” kadar çok geniş bir alanda tanımlanmıştır.

Akademisyenler, uluslararası hukukta kavramların altında oluşturulan konseptlere karşı eleştirel yaklaşımlar sergilemiş olsalar da söz konusu eleştirilerin kapsamına kavramların girmediği, genel itibari ile görülmektedir. Her şeyin, adlandırma ile başladığı bir gerçeklikte; olguya karşılık olarak öngörülen kavramın kabul edilip kullanılmasının ardından kavramın altında inşa edilen konseptte dair eleştirel her ne söylenirse söylesin, bu söylemler kavramın yarattığı algının arkasında kalmak gibi bir durum ile karşı karşıyadır. Hakikatte bu kavramlar, uluslararası hukukta tartışılması gereken birçok hususun önüne geçmektedir. “Yaptırım” olarak tanımlanan olgu çoğu kez güçlü devletlerin ekonomik ve siyasi çıkarları çerçevesinde güçsüz devletlere karşı ortaya çıkmaktadır. Yaptırım kavramı; egemenlik yetkisinin bir tezahürü olarak kabul edilen bu kararların mevcut küresel ekonomide nasıl yorumlanacağı ve egemenliğin böyle mutlak görünümü olup olamayacağı sorularının sorulmasına başat anlamından kaynaklı engel olurken; başarısız devlet kavramı başat anlamından kaynaklı, etkin devlet yönetimi yaşayan devletlerde egemenliğin mutlak olmaması gerektiği algısını yaratmaktadır. Böylece bir taraftan etkin devlet yönetimi yokluğu olgusuna, BMS bölüm VII’nin yeniden yorumu ile müdahalede hukuki zemin yaratılmaktadır. Diğer taraftan da “yaptırım” kavramı altında yapılan faaliyetlerin bazen dayatma ve zorlamaya, bazen ekonomi ve finans alanındaki güçten kaynaklı “tehdide” dönüştüğü gerçeğine ve uygulamanın hukuka aykırı boyutunun ne olduğuna dair birçok verinin varlığına rağmen söz konusu ekonomik veya siyasi sınırlamaların kapsamının ve sınırının ne olacağına uluslararası hukuk sessiz kalmaktadır.

VI. TÜRKÇE ULUSLARARASI HUKUK LİTERATÜRÜNDE “BAŞARISIZ DEVLET”, “YAPTIRIM” VE “ULUSAL AZINLIK” KAVRAMLARININ KULLANILIŞI

Türkçe uluslararası hukuk literatüründe araştırma konusu kavramlar diğer birçok uluslararası hukuk kavramı gibi İngilizcede kullanılan kavramların birebir tercümesidir. Bu durum; uluslararası hukuk kavramlarına karşı yeterli eleştirel bakış açısı geliştirememeye durumunun somut bir göstergesidir⁸⁴. Bu tutum; kavram altında yapılan tanım ve tespitlerin olguya uygunluğuna dair eleştirel yaklaşımı olan akademisyenlerde dahi görülmektedir⁸⁵.

Çalışmaya konu örnek kavramlara, bu kavramlar ile tanımlanan olgu ve uygulamaya Türkiye özelinde bakıldığında şu tespitleri yapmak mümkündür: Türkiye 2017 yılında, Rusya’dan S-400 hava savunma sistemleri satın aldığı için Amerika tarafından “Amerika’nın Hasımlarıyla Mücadele Yasası” çerçevesinde, “ikincil yaptırımlar” denilen uygulamaya maruz kalmıştır⁸⁶. ABD’nin Türkiye üzerinde “zorlayıcı kararları” veya “dayatma kararları” ifadeleri somut duruma daha uygun iken “yaptırım” kavramı kullanıldığında kavramın birincil anlamından kaynaklı, Türkiye yapmaması gereken bir eylemde bulunmuş ve cezalandırma yetkisine sahip olan ABD de Türkiye’yi cezalandırmış algısına ulaşılacaktır. Hakikatte ise ABD; ekonomik gücünden kaynaklı kendi istenci doğrultusunda, Türkiye’yi eylemde bulunmaya zorlayarak Türkiye’nin egemenlik hakkını ihlal etmektedir⁸⁷.

Türkiye, “başarısız devlet” kavramının uluslararası hukukta nasıl araçsallaştırıldığını, Afganistan ve Irak üzerinden çok somut olarak tecrübe etmiştir. Gerek devlet olarak ortaya çıktıkları tarihten bugüne kadarki geniş tarihlerinde gerekse 2000’li yıllarda askeri müdahale ve arkasından maruz kaldıkları siyasi, ekonomik ve kültürel müdahalelerle bu iki devlet “etkin devlet yönetimi

⁸³ Countering America’s Adversaries Through Sanctions Act <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-115publ44/pdf/PLAW-115publ44.pdf>

⁸⁴ TAŞ, Burak, “Etkin Otorite Yokluğunda Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsan Hakları İhlallerinden Doğan Sorumluluk Halleri”, Ankara Barosu 79(1), 2021, s.145-173.

⁸⁵ AKTAŞ, s.141-179; ÖGÜT, Selman, “Başarısız Devlet Kavramının İncelemesi”, MÜHF-HAD, 19(31), 2013, s.163-177; TAŞDEMİR, Fatma, “Başarısız Devletler ve Uluslararası Hukuk Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunlar”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 2013, s.405-423; KARADELİ, Cem, “Failed State Concept and the Sub-Saharan African Experience”, Cankaya University Journal of Law, 12(2), 2009, s.111 – 126; BATIR, Kerem, “Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği”, Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4), 2017, s.81 - 102; ŞAFAK, Erdi, “Uluslararası Hukukta Yaptırım Kavramı Ve Devletler Açısından Bağlayıcılığı Meselesi”, ESAM 2(2), 2021, s.310-337.

⁸⁶ US Department of State, “CAATSA Section 231 ‘Imposition of Sanctions on Turkish Presidency of Defence Industries’” <https://2017-2021.state.gov/caatsa-section-231-imposition-of-sanctions-on-turkish-presidency-of-defense-industries/index.html>, (Erişim: 01.12.2021); ÇOKİŞLER, s.71-86.

⁸⁷ <https://www.bloomberght.com/abd-s-400-nedeniyle-turkiye-ye-yaptirim-karari-aldi-2270616>

yokluğu”ndan öte “etkisizleştirilmiş devlet yönetimi” olgusuyla boğuşmuştur⁸⁸. Bugün Türkiye, ABD düşünce kuruluşu olan Barış Fonu tarafından “fragile states” (Kırılgan Devletler) Endeksi (eski adıyla Failed State Index)’nde 59’uncu sırada gösterilmektedir⁸⁹.

“Ulusal azınlık” kavramının çok daha özgün bir yeri vardır. Burada, birbiri ile ilintili dört hususun altını çizmek gerekmektedir. Bu kavram; Osmanlı İmparatorluğu’nun, Avrupa Kamu Hukuku sistemine “intibak” sürecinde, Avrupa dillerinden tercüme ile geçmiş olan “ekalliyet” kavramından gelmektedir⁹⁰. Osmanlı İmparatorluğu’nda olguya denk gelen kavram, millet kavramıdır ve millet sistemi Osmanlı İmparatorluğu’nda önemli bir müessesedir. “Ulusal azınlık” kavramı ile karşılaştırıldığında millet kavramının olguya çok daha denk düştüğü bir gerçekliktir. İlbey Ortaylı “Millet” başlıklı makalesinde millet ve azınlık kurgularının bu gruplara mensup kişilerde farklı davranış modeline neden olduğunu belirtilmektedir. Ortaylı, millet kelimesi bağlamında bu gruba mensup olan kimsenin içinde bulunduğu çoğunluk olarak tanımlanacak toplum ile azlık çokluk bakımından ilişki kurmadığı, mensup olduğu gurubun kendi özgün değerleri ile kendini var ettiğini belirtmiştir. Buna karşın azınlık kurgusunun ferdi, çoğunluktan farklı olması gerçeği ile çoğunlukla ile yarışma, asimile olma kaygıları nedeniyle çatışmaya ittiğini belirtmektedir⁹¹.

Olguya denk düşen “millet” kavramının yerine Osmanlı İmparatorluğu’nda “ekalliyet”, bugün de “azınlık” kavramının kullanılması, bu kavrama sahip çıkılamamış olmasını göstermektedir ki bu durum esasen diğer iki kavrama göre daha olumsuz bir durumdur.

VII. SONUÇ

Uluslararası hukukta daha dinamik bir yapıya sahip olan uluslararası hukuk kavramları en az uluslararası hukuk müessesleri kadar güçlü devletlerin kendi ekonomik ve siyasi çıkarları çerçevesinde araçsallaştırılmaktadır. Kavramlar ve kavramlar çerçevesinde oluşturulan ve konseptler yoluyla uluslararası hukuka konu olay ve olgular neden ve gerçeklikler bağlamında kendi mecrasında uzaklaştırılmakta, uluslararası hukukun konjonktürel gerçeğinde yeni nedensellikler ve gerçekliklerle sunulmaktadır. Bu sayede de güçlü devletlerin uluslararası hukukun genel ilkelerine, kural ve müesseselerine aykırı eylemleri ya uluslararası hukuka uygun bir işleme dönüştürülmekte ya da meşrulaştırılmaktadır.

Kavramlarla uluslararası hukuk müessesesi ve kurallarının kendi özünden farklı bir mecrada sunulması sürecinde egemenlik olgusunun iki yönde göreceleştirildiğine tanık olunmuştur. Bir taraftan “yaptırım”, “önleyici meşru müdafaa” gibi kavramlarla güçlü devletlerin egemenlik yetkilerinin kapsamı genişletilmiştir. Diğer taraftan ise “başarısız devlet”, “insani müdahale” gibi kavramlarla fiiliyatta uluslararası hukukun edilgen konumundaki devletlerin egemenlik yetkilerinin daraltıldığı görülmektedir.

Uluslararası hukuk literatüründe kavramlara karşı yeterli eleştirel bir yaklaşım gösterilmemektedir. Bu tutum kavram altında yer alan tanımlamalar ve uygulamalara dair eleştirel bakış açısı geliştirilen akademik çalışmalarda da görülmektedir. Türkçe uluslararası hukuk literatüründe de söz konusu bu genel tavrın kendisini tekrarladığı görülmektedir.

Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin uluslararası hukukta emredici hukuk kuralı olarak kabul edilmiş olması bir kazanımdır. Güçlü devletlerin ekonomik ve siyasi yapıları çerçevesinde belirlenen, çoğu kez de oldubitti tarzında sunulan uluslararası kurum ve kurallara karşı bu sistemin daha edilgeni olan devletlerin karşı durabilmesindeki zorluklar anlaşılabilir. Buna karşın uluslararası hukuk kavramlarına eleştirel yaklaşım söz konusu güçten bağımsız bir duruştur ve güçlü devletlerin uluslararası hukukun kurum ve müesseselerini ihlali faaliyetlerini meşrulaştırmalarının önünde değerli bir çabadır. Bu çaba ülke bazında oluşturulacak bu konuya hasredilmiş uluslararası hukuk uzmanlardan oluşan bir komisyon tarafından verilebileceği gibi tek tek akademisyenlerin bu kavramlara eleştirel yaklaşımları da çok önemlidir.

⁸⁸ AKPINARLI, s.157-171; ÖZER, Hüseyin, 11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk, AÜSBE Kamu Hukuku (Uluslararası Kamu Hukuku) Anabilim Dalı Doktora Tezi, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/37267/273336.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim: 01.12.2021).

⁸⁹ The Fund for Peace: “Fragile States Index”, <https://fragilestatesindex.org/data/> (Erişim: 30.08.2020)

⁹⁰ Osmanlıca Türkçe Sözlük: “Ekalliyet”, <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=Ekalliyet&t=@>, (Erişim: 29.08.2020)

⁹¹ ORTAYLI, İlbey “Millet”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/millet>, (Erişim: 25.08.2020).

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Financial Support: Yazar Neyire AKPINARLI bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Neyire AKPINARLI who is author, has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar makalenin tüm süreçlerinde İnÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde İnÜHFD'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın İnÜHFD'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini ve yayınlanmadığını beyan etmektedir. | The author declares that she complies with the scientific, ethical, and quotation rules of İnULR in all processes of the paper and that she does not make any falsification of the data collected. In addition, she declares that both İnönü University Law Review and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated and published in any academic publication environment other than İnönü University Law Review.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin: "Kayıtsız Şartsız Teslim", AÜSBF Dergisi 6(1), 1951, s.244-275.
- AKKUTAY, B. Lale: "Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetim", TTB (11), 2014, s.412-448.
- AKPINARLI, Neyire: The Fragility of the failed State Paradigm, A Different International Law Perception of the Absence of Effective Government, I. Bası, Martinus Nijhoff, Leiden 2010, s.94-97.
- AKTAŞ, Altan: "Başarısız Devlet Söyleminde Uluslararası Hiyerarşi Algısı", The Turkish Yearbook of International Relations, (50), 2019, 141-179.
- ANDREIAS, V.A.V: "Anticipatory self-defense in International Law: Legal or Just a Construct for Using Force", <https://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=122935>, (Erişim: 01.12.2021).
- AYBAY, Rona/ORAL, Elif: Kamusal Uluslararası Hukuk, İBU Yayınları, İstanbul, 2016.
- BARTL, Jürgen: Die Humanitäre Intervention durch den Sicherheitsrat der Vereinten Nationen im Failed State: Das Beispiel Somalia, I. Bası, Peter Lang AG Yayınevi, Frankfurt, 1999.
- BATIR, Kerem: "Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği", ÇOMÜ USB Dergisi, 2(4), 2017, s.81-102.
- BERBER, Friedrich: Lehrbuch des Völkerrechts, Allgemeines Friedensrecht, Volume I, C.H. Beck Verlag, Munich, 1975.
- BROCKWAY, Fenner: The Colonial Revolution, MacGibbon, London, 1973.
- CHIMNI, Bhupinder: "The World Trade Organization, Democracy, and Development: A View From the South", JWS, 40(1), 2014, s.5-36
- CHIMNI, Bhupinder: "Third World Approaches to International Law: A Manifesto", in Anghie, Antony/Chimni, Bhupinder/Mickelson, Karin/Okafor, Obiaora (ed.), The Third World and International Order: Law, Politics and Globalisation, Development in International Law 45, Martinus Nijhoff Yayınevi, The Hague, 2003, s.47-75.
- ÇOKIŞLER, Elvan: "Uluslararası Hukukta İkincil Yaptırımlar Açısından Amerika'nın Hasımlarıyla Mücadele Yasası", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 18(69), 2021, s.71-86.
- CONFORTI, Benedetto/FOCARELLI, Carlo: The Law and Practice of the United Nations, IV. Bası, Brill Yayınevi, The Hague, 2010.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz: Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yayınları, İstanbul, 2001.
- DAM-DE JONG, Daniella: "Who is targeted by the Council's Sanctions? The UN Security Council and the Principle of the Proportionality", NJIL, 89, 2020, s.383-398.
- DENK, Erdem: "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar", AÜSBF Dergisi, 56(2), 2001, s.43-70.
- DİLEK, Şerif: "Uluslararası İlişkilerde Yaptırım Kavramı", in İnât, Kemal/Duran, Burhanettin (ed.), İnan Yaptırımları, Hukuksal Boyut, Bölgesel ve Küresel Yansımalar, Türkiye'ye Etkileri, SETA, İstanbul, 2019, s.27-63.
- DUNN, David Hastings: "Bush, 11 September and the Conflicting Strategies of the 'War on Terrorism'", Irish Studies in International Affairs, 16, 2005, s.11-33
- ERMISCH, Harald: Minderheitenschutz ins Grundgesetz?, Lid, Münster 2000.
- FUKUYAMA, Francis: Devlet İnşası: Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, II. Bası, Profil Yayınları, İstanbul, 2015.
- FUKUYAMA, Francis: Ulus İnşası, Profil Yayınları, I. Bası, İstanbul, 2008.
- GARWOOD- GOWERS, Andrew: "Pre-Emptive Self-Defense: A Necessary Development or road to International Anarchy?", AYBİL, (23), 2004, s.51-72.
- GEİB, Robin: "Failed State", Die normative Erfassung gescheiterter Staaten, I. Bası, Duncker& Humblot, Berlin 2005.

- GILBERT, Geoff: "Religio-Nationalist Minorities and the Development of Minority Rights Law", *RIS*, (25), 1999, s.389-410.
- GILBERT, Geoff: "The Burgeoning Minority Rights Jurisprudence of The European Court of Human Rights", *Human Rights Quarterly*, (24), 2002, s.736-780.
- GORDON, Ruth: "Saving Failed States: Sometimes a Neocolonialist Notion", *AUILR*, 12(6), 1997, s.903-974.
- GÖZLER, Kemal: *Hukuka Giriş*, 5. Bası, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008
- GUILLAUMIN, Colette: "Sur la notion de minorité", *L'Homme et la société Année*, 77(1), 1985, s.101-109.
- HELMAN, Gerald B/RATNER, Steven R: „Saving Failed States“, *Foreign Policy*, (89), 1992-1993, s.3-20
- HESELHAUS, F. Sebastian: "Minderheitenschutz und Vielfalt der Kulturen, Religionen und Sprachen", Carsten Nowak (Hrsg), *Handbuch der Europäischen Grundrechte*, München, 2006, s.1220-1269.
- HEINTZE, Hans-Joachim: *Selbstbestimmungsrecht und Minderheitenrechte im Völkerrecht*, Herausforderungen an den Globalen und Regionalen Menschenrechtsschutz, I. Bası, Nomos-Verl-Ges, Baden-Baden 1994.
- İNAT, Kemal/DURAN, Burhanettin: "İran Yaptırımlarının Bölgesel ve Küresel Yansımaları", in İnât, Kemal/Duran, Burhanettin (ed.), *İran Yaptırımları, Hukuksal Boyut, Bölgesel ve Küresel Yansımalar, Türkiye'ye Etkileri*, I. Bası, SETA, İstanbul 2019, s.12-37.
- KOKOTT, Juliane/SOBOTTA, Christoph: "The Kadi Case-Constitutional Core Values and International Law-Finding the Balance?", *EJIL*, 23(4), 2012, s.1015-1024.
- LIEBACH, Ingo: *Die unilaterale humanitäre Intervention im "zerfallenen Staat" ("failed state")*, I. Bası, Heyman Yayınevi, Köln 2004.
- MINNEROP, Petra: „The Classification of States and the Creation of Status within the International Community“, *Max Planck UNYB*, (7), 2003, s.79-182.
- MOHAMMAD, Rahmat: "Unilateral Sanctions in International Law", *Asian-African Legal Consultative Organization at T.M.C. Asser Instituut*, <http://www.aalco.int/SGStatements2013/Unilateral%20Sanctions%20Text%20-%20The%20Hague%2011%20July%202013.pdf>, (Erişim: 20.08.2020).
- ORAN, Baskın: *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, 5. Bası, İletişim, Ankara, 2008.
- ORTAYLI, İlbey: "Millet", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/millet>, (Erişim: 25.08.2020).
- ÖĞÜT, Selman, "Başarısız Devlet Kavramının İncelemesi", *MÜHF-HAD*, 19(31), 2013, s.163-177.
- ÖZER, Hüseyin, 11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk, AÜSBE Kamu Hukuku (UKH) Anabilim Dalı Doktora Tezi, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/37267/273336.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim: 01.12.2021).
- PAHUJA, Sundhya: "Technologies of Empire: IMF Conditionality and Reinscription of the North/South Divide", *LJIL*, 13(04), 2000, s.749-813.
- PELLET, Alain/MIRON Alina: "Sanctions", in: Wolfrum, R (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford 2012.
- PIRCHER, Erich H.: *Der Vertragliche Schutz von Ethnischen, Sprachlichen und Religiösen Minderheiten*, Stämpfli, Bern, 1979.
- POULANTZAS, Nicos: *Classes in Contemporary Capitalism*, I. Bası, New Left Books, New York, 1975.
- RAIĆ, David: *Statehood and the Law of Self-determination*, I. Bası, Kluwer, London, 2002.
- REÇBER, Kamuran, *Uluslararası Hukuk*, III. Bası, Dora, Bursa, 2018.
- RICHARDSON, Henry R: "Failed States," Self-Determination, and Preventive Diplomacy: Colonialist Nostalgia and Democratic Expectations", *Temp. Int'l & Comp. L.J.* 10(1), 1996, s.1-11.
- SCHRÖDER, Meinhar: „Internationale Verantwortlichkeit, Völkerstrafrecht, Streitbeilegung und Sanktionen“, In: Vitzthum, Wolfgang G. (ed.), *Völkerrecht*, 5. Bası, De Gruyter Lehrbuch, Berlin 2010, s.579-639.
- SIMPSON, Gerry J: "The Diffusion of Sovereignty", *SJIL* 1980- 32(2), 1996, s.255-286.
- SORNARAJAH, Muthucumaraswamy: "Economic-Neo-Liberalism and International Law on Foreign Investment", in Anghie, Antony/Chimni, Bhupinder/Mickelson, Karin/Okafor, Obiaora (ed.), *The Third World and International Order: Law, Politics and Globalisation, Development in International Law* 45, I. Bası, Martinus Nijhoff Yayınevi, The Hague 2003, s.173-195.
- STRACK, Helga: "Über das Leben von Minderheiten in Europa", http://www.gpi-online.de/upload/pdfs/esec_0405/internetpublikation/5_eurokulturelle_und_ethische_bildung/hu-strack1-ber_das_leben_von_minderheiten-europa.pdf, (Erişim: 27.08.2020).
- SUR, Melda: *Uluslararası Hukukun Esasları*, 14. Bası, Beta, İstanbul, 2020.
- TAŞ, Burak, "Etkin Otorite Yokluğunda Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsan Hakları İhlallerinden Doğan Sorumluluk Halleri", *Ankara Barosu*, 79(1), 2021, s.145-173.
- TERZIOĞLU, Süleyman S./ÖZARSLAN, Bahadır B.: "Azınlıklar Açısından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", In: Erol, M. Seyfettin/Efegil, Ertan (ed.), *Türkiye – AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları*, I. Bası, Alp, Ankara, 2007, S.285-303.

- THÜRER, Daniel, *Der Wegfall effektiver Staatsgewalt: "The Failed State"*, Berichte DGVR Bd. 34, 1. Bası, Heidelberg, 1996.
- THÜRER, Daniel: *Grundrechtsgemeinschaft ohne Grenzen?*, Nomos, Baden Baden, 2009.
- THÜRER, Daniel: "The "Failed State" and international law", *Internationales Komitee vom Roten Kreuz*, 81(836), 1999, s.731-761.
- TOIVANEN, Reetta: "Das Paradox der Minderheitenrechte in Europa", *SWS-Rundschau* 45(2), 2005, s.185-207.
- TUNÇ, Hasan: *Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye*, GÜHF Dergisi, 8(2), 2004, s.1-58.
- WHITE, Nigel D./ABASS, Ademola: "Countermeasures and Sanctions", in: Evans, Malcolm D. (der.), *International Law*, Oxford, 2014, s.521-547.